

Északnyugati torony melletti helyiség:

A trapéz alakú 126. sz. helyiség, amely három épület (torony, É-i palota, Ny-i szárny) és a vár körítőfala által közrezárt területen helyezkedik el. Az első emelet magasságáig feltöltött helyiség jelenlegi állapotában nem különül el a szomszédos épületektől, melyekkel az újkor folyamán közös tető alá került.

A 15 m² alapterületű helyiségben a feltárást 440–470 cm mélységig végeztük el, elérve a torony, az É-i palota és a Ny-i szárny alapozását. Meggyőződünk az építési periódusok Holl Imre által megfigyelt sorrendjének helyességéről, miszerint az egy időben épült tornyot és a körítőfalat, a palota, majd a Ny-i szárny építése követte.

A kutatást egy 13. századi, erősen ÉK-felé lejtő, elsősorban a torony mellett jelentkező, habarcsos felszínen hagytuk abba, ami fölött egy rozsdabarna agyagos járósínt helyezkedett el. Az É-i palota építését megelőzően kialakult járósínt a helyiség ÉK-i sarkában vörösre égett. Feltehetőleg ennek a részben átégett járósíntnek a folytatását találta meg 2009-ben Rácz Miklós próbafeltárása során, az É-i szárny előterének (az újkori É-i szárny) ÉNy-i sarkában nyitott szelvényben. Ebben a mélységben a helyiség ÉNy–DK-i tengelyében 3 karolyuk helyezkedett el egy sorban, amely sor egyúttal egy éles törésvonalat is jelentett. Két oldalán a rétegek egymáshoz képest 20 cm szintkülönbséggel jelentkeztek.

A több épület által közrefogott helyiséggel kapcsolatban előzetesen azt vártuk, hogy az eredetileg a központi várudvar része volt, majd az É-i palota és a Ny-i szárny felépülését követően, önálló kis udvarként használták az 1532. évi török ostromig, és ezt követően a palotával együtt a falak megmaradt magasságáig feltöltötték.

A feltárást során kiderült, hogy a Ny-i szárny felépülésekor az udvar többi részétől elzárt területet a továbbiakban már nem udvarként hasznosították, hanem egy földemmel rendelkező helyiséget alakítottak ki itt. Erre utal a helyiség DK-i és ÉNy-i falában előkerült több kisebb, valamint a két másik falban, a mestergerenda számára kialakított egy-egy nagyobb gerendafészek. Amíg azonban a Ny-i szárny falában kialakított gerendafészek a fallal egyidősek voltak, a többi 13. századi falban ezeket már utólag alakították ki. Jól látható volt, hogy ezekben az esetekben a megbontott falrészeket a 15. századi fal stílusában, egészen apró köveket felhasználva falazták vissza, ami több esetben később, feltehetően az ostrom során ki is hullott. A helyiség kialakításának idejére tehető az ÉK-i falban, az É-i palotával kapcsolatot teremtő ajtó nyitása is, amit legkésőbb az ostrom után vissza is falaztak.

A feltárt helyiség földszintjét valószínűleg kamrának használták. Az É-i palota feltárása során, az épület földszintjének ÉNy-i sarkában egy vastag kőfalú, 5×3 m alapterületű, kővel boltozott helyiség is előkerült, melyet a feltárást vezető Holl Imre kamaraként határozott meg. A későbbiek során a palotához tartozó kamra falait lebontották, és nem kizárt, hogy a mellette újonnan létrejövő és belőle nyíló helyiség vette át a feladatát.

Az 1532. évi ostrom során a helyiség földemje teljesen elpusztult és a gerendafészek vonaláig a falakat is lerombolták.

Az ostrom szintjét a 23., 26., 30. sz. tulajdonképpen patics-

ból és tetőcserépből álló, valamint az alattuk lévő 34. sz. erősen faszenes réteggel azonosíthatjuk. Ezekben az épület tetőszerkezetéből származó nagy mennyiségű, különböző méretű vasszeg, valamint egy lándzsahegy és több köpüs nyílhegy is előkerült. A tetőcserepes réteg vastagsága miatt valószínű, hogy a palota és a szomszédos torony törmelékének egy részét is itt halmozták fel.

Az ostrom pusztítása után megszűnt a terület helyiségként funkcionálni és a szomszédos palotával együtt a fal megmaradó magasságáig feltöltötték a 16–18. század folyamán. Ekkor a helyiség és a szomszédos palota helyén egy összefüggő ágyúpad jött létre. Egy 18. század második feléből származó felmérés még ebben az állapotában ábrázolja a palotát és a 126. sz. helyiséget.

A helyiség említett feltöltésének első nagyobb hulláma után kialakuló emeleti udvarban valamivel később egy árnyékszék alakították ki. Az akna építéséhez szükséges munkagödör számára félkörben kiásták a feltöltést és az aknát csatári palából és másodlagosan felhasznált mészkefaragványokból, a Ny-i szárny alapozási kiugrására építették fel. Az illemhely felmenő falát téglából építették. Az árnyékszék azonban nem sokkal később felszámolták, a falait 2–3 sor magasságig visszabontották, aknáját betemették, és a helyiségben egy vékony agyagréteget terítettek el. Később, az egyszerű lejárt szintet habarcsba rakott padlóteglákkal leburkolták. Az itt-ott megsüllyedt téglapadlót kisebb-nagyobb foltokban találtuk meg, de minden bizonnyal a teljes helyiséget lefedte. A téglapadló összefüggő Fancz Bálint 1746-ban készült festményén látható tetővel. Talán az így létrejött padlástér padlóját fedték le vele.

1777-ben nagy tűzvész pusztított Kőszegen, aminek következtében nemcsak a város, hanem a vár is teljesen kiégett. Ekkora tehető a már említett tető pusztulása is.

A tűzvészt követően valamiféle átépítésre került sor, ami a helyiségünket is érintette. Az addig egységes területet a helyiség Ny-i harmadában, egy újonnan épített ÉNy–DK-i irányú fallal kettéosztották. A fal alapozása a korábbi árnyékszék falára támaszkodott és építése során az érintett szakaszon a téglapadlót is felszedték, tehát ezeknél egyértelműen későbbi volt. Az átépítés nyoma egy feltehetően a 18. század végén készült felmérésen is látszott, ahol a helyiség DNY-i harmadát a szomszédos ÉNy-i toronnyal egy tömbben, egybeépítve ábrázolták. A helyiség K-i, fennmaradó része a palotával együtt továbbra is az ágyúteraszhoz tartozott. Egyelőre nem tudjuk mi volt az átépítés célja. Az újonnan épült fal felmenő részét azonban hamarosan visszabontották. Karl Schubert 1808-ból származó metszetén a vár ezen részét nagyjából a mai állapotnak megfelelően, tehát a helyiségünket a toronnyal és a teljes Ny-i szárnyal egybeépítve ábrázolták.

HORNOK PÉTER – RÁ CZ MIKLÓS

182. Kőszeg, Történelmi város (KÖH 68995)

(Vas megye) LT, Kk, Kú, Ú

Kőszeg történelmi belvárosának rehabilitációs munkálatai és a Jurisics-vár belsővár és elővár rekonstrukciós munkálatai kapcsán 2011. április 4. és december 12. között a történelmi

belváros számos pontján végeztünk megelőző feltárást, régészeti megfigyelést, melyek eredményei területi bontásban a következők.

Városház utca, Jurisics tér

A történelmi belváros D-i részén, a mai Városház utca – mely részben magában foglalja a városárkot átívelő hidat, barbakánt és az előkaput – É-i végében, a Hősök tornya alatt megtaláltuk – és a Bakay Kornél által kutatott és bemutatott emlékeket kiegészítve a burkolatban be is mutattuk – a középkori eredetű, 1880-ban elbontott Alsókapu-torony kőfalának Ny-i alapjait.³⁹

A toronytól É-ra egy meglehetősen kopott, kora újkori bazalt útburkolatot és alatta bolygatatlan, a tér késő középkori és kora újkori használatához kapcsolódó rétegeket dokumentáltunk. A Jurisics tér 2. (Lábasház) előtt a városárok peremén a kora újkorban működő mészárszék – gyakran jól láthatóan elvágott – csonthulladékát tartalmazó szintje alatt részben bolygatatlan 14–15. századi rétegeket dokumentáltunk, melynek erősen paticsos-hamus betöltéséből fazekak és egy füles mécses darabjait bontottuk ki. A területről szórványként egy középkori ezüstérme került elő.

A Hősök tornya előtt egy boltozatos barokk csatorna⁴⁰ mellett egy É–D irányú, valószínűleg késő középkori kőfal kis szakasza is előkerült.

A téren a barokk csatornák mellett a burkolatépítést megelőző szintstüllyesztés során a lakóépületek láthatóvá vált kora újkori lábazatait igyekeztünk megfigyelni. A közműárkok metszetei értékes adatokat szolgáltatnak a tér hajdani szintjeiről és domborzati viszonyairól.

A Szent Imre templom D-i oldala és a Jurisics tér 11. (Pati-kamúzeum) közötti szakaszon három késő középkori réteget, és egy, a templom 1615–1618 közötti építéséhez köthető meszesgödört tártunk fel.

A térről megmunkált állatsontokat, késő középkori kályha-csempéket, fémleleteket és kerámiát gyűjtöttünk.

Jurisics tér, középkori belvárosi temető

A 2009–2010-ben⁴¹ részben már kutatott, a Szent Katalin templom körül létesült, kőfallal kerített középkori belvárosi temetőből idén 6 sírt tártunk fel, melyek közül kiemelkedik egy pártával és paszományos felsőruházattal, koporsóban eltemetett kislány temetkezése. A 2009-ben a templomtól ÉK-re előkerült osszárium újabb szakaszait sikerült dokumentálnunk, így annak területe kisserkeszthetővé vált.

Az épített elemek közül kétségkívül a legjelentősebb a temető 14. század végén már biztosan álló temetőfala, amelynek a Kincs Apát köz K-i és Ny-i oldalán futó teljes, épületeken kívüli nyomvonalát sikerült lekövetnünk. A K-i oldalon, D felé a temetőfal az egyházi épület emelésekor elbontott szakasza annak irányából és a Ny-i oldalon megtalált falsarokból ítélve a Szent Imre templom alá futott be. É felé a Bakay Kornél 1984-es ásatását követően emelt műemléki visszaépítés elbontása után megkerestük a fal É-i végét, amely a bencés rendház épülete alá fut be. Itt megtaláltuk a fal ferdén lecsorbázott Ny-i sarkát, és – az 1984-ben még nem ismert adatok alapján – újraértelmeztük a korábban bemutatott fal vastagságát.

A Kincs Apát köz Ny-i oldalán, D felé megtaláltuk a temetőfal DNy-i sarkát, és leköveztük egy rövid, Ny–K irányú szakaszát, mely szintén a Szent Imre templom alá fut be. A Kincs Apát köz Ny-i végében a temetőfal egy részét 2010-ben feltártuk, idén a Szent Jakab templom előtt további szakaszait köveztük le. A fal É-i vége itt is a bencés rendház épülete alá fut be. A Szent Jakab templom Ny-i bejárata előtt megtaláltuk annak a kis barokk kapuépítménynek a nyomait, amely a Fancz Bálintnak tulajdonított, 1746-os városábrázoláson is látható. A jelentős szintkülönbség miatt a tér K-i oldalán a középkori, a tér Ny-i oldalán a 2010-es ásatások eredményei szerint középkori nyomvonalat követő, jelen állapotában barokk falakat tártunk fel.

A burkolatban a Szent Katalin templom román és gótikus szentélyének falai mellett a temetőfal 14. századi nyomvonalát mutattuk be a hozzá tartozó, 2010-ben feltárt Ny-i bejárati nyílással. A temető belterületén termésköböl kirakott sírhelyekkel jeleztük a temetkezési helyet.

A középkori temetőfal mellett felszínre kerültek a Szent Jakab templom D-i oldalhajójának pillérei között épített újkori kerítés alapjai, valamint a Kincs Apát köz Ny-i oldalán két középkori falszakasz. Az egyik késő középkori fal a Szent Jakab templom D-i bővítése alá befutó kőfal, a másik a Szent Imre templom ma álló kerítésével párhuzamosan, ÉK–DNy-i irányban futó középkori kőfal.

A templomok mellett történt földkitermelés során előtűntek az egyházi épületek lábazatába beépített középkori faragott kövek. A Szent Jakab templom hajójához, két hajdani pillér felhasználásával az 1758-ban emelt barokk kápolna alapjába, beépített számos gótikus faragott követ rajzoltunk le. A Szent Imre templom sekrestyéjének mai bejárata alól kiemeltük az oda küszöbköként beépített, gótikus körtetagozatos bordát, amely minden bizonnyal a Szent Katalin templom elbontásából származik.

A temető területéről szórvány kerámia- és fémleletek (pártatű, szegek) és feltehetően a Szent Katalin templomhoz köthető üveg ablakszemek töredékei mellett egy majdnem teljesen ép, 15. század végén készült baluszteres kerámiapohár került elő.

Jurisics tér, Szent Katalin és Szent Imre templom

A Szent Katalin templom késő román és gótikus szentélyének alapjait 2009-ben tártuk fel. Az épület minden valószínűség szerint a város első plébániatemploma volt, amely a Szent Jakab templom felépítése után temetőkápolnaként működött. A 17. század elején hozzá igen közel emelték a Szent Imre templomot, melynek század végi bővítéséhez a korábbi temp-

39 A történelmi belvárosban előkerült épített elemek közül a bemutatásra méltóak kiválasztására és a bemutatás módjának meghatározására Ivicsics Péter építészmérnökkel, területi műemléki felügyelővel (VMKH-KÖI) és Mentényi Klára művészettörténésszel (KÖH) való konzultáció és együtt gondolkodás után került sor. A helyreállításokat Mangliár László építészmérnök tervezte. Munkájukat, segítségüket ezúton is nagyon köszönjük!

40 A középkori emlékek mellett jelentős új adatokat nyertünk a város barokk kori csatornahálózatáról, a csatornák és bekötések szerkezetéről, valamint dokumentáltunk kutakat, ill. ciszternákat. Ezek adatait a Vas Megyei Múzeumok Értesítőjében (Savaria) Kőszegi Ádám foglalja majd össze.

41 RKM 2009, 255–257.; RKM 2010, 267–268.

lom falait használták fel úgy, hogy a szentély föld feletti részeit elbontották, a hajó falaiból pedig részben azokat elbontva és átalakítva a ma álló sekrestyét építették fel. Az eredeti hajóból sajnos kevés kutatható szakasz maradt. A szentély arányaiból következtetve valószínűnek látszik, hogy a sekrestye mai hosszúsága a hajdani hajó hosszát meghaladja, így van arra remény, hogy a Szent Katalin Ny-i és D-i falai valamilyen formában, későbbi kutatás során dokumentálhatóak lesznek. A sekrestye kívülről kutatható falaiban nincs nyoma a hajdani templomnak. Feltehetően legkésőbb a sekrestye alatt lévő kriptá kialakítása-
kor teljesen elpusztult a templom É-i fala és a széles alapárok miatt a mellette lévő temetkezések is.

A kriptá egyik elfalazott szellőzőjét a sekrestye É-i alapjain figyeltük meg. Az É-i alapokban megfigyelt szellőző és a ma is működő bejárat szintjénél jelentősen lejjebb lévő hajdani külső szint a Kincs Apát köz jelentős feltöltésére utal.

A kutatás kiterjedt a Szent Imre templom ÉNy-i oldala mellett álló kiskert területére is, ahol a belvárosi temető megszűnése után, a városi temetőből az 1930-as évek elején áthelyezett barokk és rokokó, részben védett sírkövek vannak. A kövek egy része a főhajó és a sekrestye falaihoz támaszkodik. A munkálatok során kiderült, hogy a köveknek egy kivétellel (rokokó sírkő a sekrestye Ny-i falának É-i részén) épített alapjuk van. A kövek között leásva a várt helyen, a Szent Imre templom sekrestyéjének Ny-i oldalán, az ablak alatt előtűnt a barokk kriptá visszafalazott bejárata, melyet D-i irányban egy kisebb téglafal határol. Ez utóbbi a biztonságos lejárását biztosíthatja.

A főhajó és a sekrestye találkozásánál egy a templomba nyíló, visszafalazott hajdani bejárat téglából készült alapjait figyeltük meg, melyek a mai főfal alá futnak. A Szent Imre templom melletti kiskertbe eső három pillér közül a középső K-i, vegyes falazatú lábazati kiugrása igen széles volt, és É-i irányban téglával volt meghosszabbítva. A meghosszabbítás talán kapcsolatban lehet a pillér elé helyezett sírkő alapozásával.

A Szent Imre templom vízbekötéséhez kapcsolódóan vizsgálatszerűen került a sekrestye épületének ÉK-i sarkában kb. 40–50 cm barokk feltöltési réteg, mely alatt a várt kriptaboltozat helyett egy erősen meszes, D-i irányban 1 m-en kb. 5 cm-t süllyedő hajdani padló szintje került elő. Mivel a tervezett vizesblokk mai padlószint alá eső szerelvényei a kibontott mélységben elhelyezhetőek voltak, további – a kriptá szintjének elérését kockázatos – mélyítésre nem került sor.

Rájnis utca, Felsőkapu-torony

A Rájnis utca Chernel és Táblaház utcák közötti szakaszán, az utca K-i oldalán felszínre került a Rájnis u. 2. sz., hajdani jezsuita, ma bencés rendház lábazatának egy része. Sikertelenül rögzítünk a rendház hajdani kapunyílásának helyét, egy a kapunál korábbi habarcsos járósínt, és több, a lábazatba beépített faragott kő helyét.

A Rájnis utca Chernel utca és Táblaház utca közötti szakaszának É-i részén, valamint a Táblaház utca és a Felsőkapu-torony közötti részén azt tapasztaltuk, hogy az alig 1 m mélységben jelentkező altalaj (kék agyag) fölött visszatöltött, késő középkori kerámiát is tartalmazó kora újkori rétegek vannak. A vízzáró altalaj kis mélységben való jelenléte lehet az oka annak, hogy a késő középkorban az elővárhoz kapcsolódó hidat dorongúton közelítették meg. Az agyagba vert cölöpökön víz-

szintesen rögzített deszkából álló, szépen megépített járófelület maradványait közvetlen a várhíd előtt találtuk meg. A faszervezet egy részét dendrokronológiai vizsgálat céljából vettük föl.

Az elővár hídja mellett előkerült az elővár vizesárkát határoló ellenfal egy szakasza, mely a várhíd É-i pillérébe csatlakozik. Feltárással került egy ezzel párhuzamos, vastag kőfal szakasz, melynek korát a hozzá csatlakozó késő középkori rétegek adják meg. A falszakasz hasonló irányú, a hídra merőleges párját a D-i oldalon tártuk fel. Emellett a várhíd D-i oldalán, az ellenfal folytatását keresve egy, a hírhoz nem csatlakozó barokk falszakaszra bukkantunk, amely iránya miatt nem lehetett az ellenfal része. Az említett falak közül az elővár É-ről körülölelő, a Rájnis utca 11. sz. ház sarkánál D-nek forduló ellenfallal szerves egységet alkotó, a várhírhoz É-ről csatlakozó ellenfal-szakasz bemutatása történt meg.

A Rájnis utca 11. sz. háztól K-re, a Felsőkapu-torony helyén a Bakay Kornél által közzétett helyszínrajzzal csak részben megegyező helyen lévő műemléki bemutatás alatt lévő vastag betonréteg elbontása után kísérletet tettünk arra, hogy kibontsuk az eredeti falakat. Azt tapasztaltuk, hogy Bakay Kornél ásatása óta a Felsőkapu-torony mindkét alapjának külső szélén közműveket vezettek el, egyet a K-i, kettőt a Ny-i oldalon. Az alapokat ezek miatt nem tudtuk kibontani. A falalapok között sem nyílt lehetőség kutatásra, mert a korábban kiásott teljes gödröt kiszalaszták és – valószínűleg a rajta futó közút súlyterhelése miatt – betonnal töltötték fel. Így a kaputoronyról az 1982-es kutatáshoz képest újat nem tudhatunk meg.

A Rájnis utcai híd munkálatai során előtűnt a B. Benkhart Lilla által 1988–1990. között a Rájnis u. 11. sz. ház épületén belül részben feltárt, a Felsőkapu-torony É-ra lévő ívének egy darabja, valamint a híd téglalabívei. A híd mindkét oldalán, a házak mai homlokzatától kb. 1 m-es távolságra, a K-i oldalon több m-es hosszúságban, a Ny-i oldalon pedig egy kis szakaszon előtűntek a barokk híd elbontott mellvédjének kőalapjai. Ezek közül a K-i oldalon futó nagyrészt párhuzamos a Rájnis u. 12. sz. ház homlokzati síkjával. A mellvédalap É-i végén az egyenesen futó kősort egy, a hídon keresztben futó közműbekötés árkanak ásásakor mozdították el.

A mellvédalap a Ny-i oldalon – a híd 19. századi kiszélesítése miatt – a Rájnis u. 13. sz. ház homlokzatával háromszöget zár be. Mivel ezen az oldalon csak egy ponton találtuk meg a mellvédalapot, annak irányát csak kiszélesíteni tudtuk.

A város késő középkori É-i védművei és a híd szerkezeti elemei közül a burkolatban a B. Benkhart Lilla által kutatott külső pozíciós kaputorony ívét, és a híd pilléreit jelezték.

Schneller utca

A Schneller utca Bem és Táblaház utca közötti szakaszán a 20 kV-os földkábel közelsége miatt a 2010-es szakfelügyelet alkalmával előkerült, a tér teljes K-i oldalán nyomokban fellelhető barokk csatorna nyomvonalán indultak meg a most létesített vezeték munkálatai. Az új közmű szintje a barokk csatorna agyaggal vízzáróvá tett alja alá került. A Bem utca toroklatától É-ra, közvetlenül a kora újkori vízelvezető árok alját képező 3–5 cm vastag agyagréteg alatt került elő az eredetileg a barokk közművel elvágott KE 300 objektum, amelynek kivételesen gazdag leletanyaga a kőszegi várban előkerült leletekhez mérhető.

Az objektum homogén réteg formájában jelentkezett, oldala-
i és alját a feltárás jellege miatt nem találtuk meg. Feltehetően
azonban a téren több ponton a 2009–2010. évi feltárások alkal-
mával megismert árokrendszer része lehet. A rétegből 13–15.
századi, nagyrészt 15. század végi reprezentatív kerámiapo-
harak töredékei, nagyszámú korsó és kancsótöredék, mécses,
gyertyatartó, fazék és fémtárgyak, bőrcipőhöz tartozó bőrdara-
bok és csonthéjas magvak, valamint szőlőmagok kerültek elő.
A nedves, agyagos földben a szerves anyagból készült tárgyak is
konzerválódtak, a bőrökön és magvakon kívül az árokrendszer
megerősítésére szolgáló kihegyezett faoszlopokból felvettünk
kettőt, ill. számos kisebb fadarabot konzerválásra küldtünk.

A barokk csatorna szerkezete É felé haladva pár m után meg-
változott, és az addig kőfalú és kőboltozatos, agyagozott aljú
csatorna szintén kőfalú, ismeretlen tetőszerkezetű, téglafalú,
téglával kirakott aljú, majd kb. 15 m-t É felé haladva téglafalú
és téglalú csatornába váltott át.

A Jurisics tér 15. sz. telken távközlési kábel számára ásott
árokban egy ÉNy–DK irányú kőfalszakaszt, egy téglázott aljú,
kőfalú csatornát, valamint a telek K-i felén egy Ny–K irányú
főfalat figyeltünk meg. Az épület előtt, az utca burkolatában a
meglévő szennyvízvezeték cseréjekor az árok Ny-i oldalán két
Ny–K irányú kőfalat találtunk, amely feltehetően a gimnázium
helyén, annak építése előtt a téren álló késő középkori kőház
(Kaczor Istvánné háza) keresztfala lehet.

A bencés rendház Schneller utca felé eső ÉK-i sarka környé-
kén több, az épület alapjaiba beépített faragott követ dokumen-
táltunk, melyek a tereprendezés során történt földkitermelés
során kerültek felszínre.

A Schneller utca Táblaház utca és a Várkör közötti szaka-
szának D-i részén egy kőből szépen megépített, kör alaprajzú,
késő középkori vagy barokk kutat, esetleg ciszternát találtunk,
melyet szakszerű lefedéssel megóvtunk. Ugyanitt egy téglával
kirakott aljú, kőből épült barokk csatorna is előkerült. A csa-
torna alatt kb. 90 cm mélységben egy 14–16. századi vöröses,
paticstörmelékes réteget találtunk, amely egy nagyobb tűzvész-
hez, talán az 1532. évi ostromhoz köthető.

A Várkör és a Táblaház utca közé eső szakaszon, a Lom-
bai-toronytól D-re az igen sűrű közműhálózat miatt a most lé-
tesített csatorna kívánt keresztmetszetét csak két csatornaággal
lehetett biztosítani. A csatorna Schneller utca Ny-i oldalán futó,
részben az ott lévő barokk csatornával megegyező nyomvona-
lon vitt ágánál késő középkori és kora újkori rétegeket doku-
mentáltunk. A K-i oldalon – mivel a mai utca ezen része csak
a kora újkorban létesült – barokk vagy késő középkori épületek
É–D és Ny–K irányú falszakaszait találtuk. A keskeny köz-
műárókban nem volt lehetőség az épületek alaprajzának tisz-
tázására.

A Lombai torony É-i oldala előtt, attól kb. 3 m-re egy Ny–K
irányú, cáki palából épített, 2 m hosszú falszakasz került elő,
melynek a toronyhoz közelebb eső szélét téglával rézsüsre
falazták.

Gimnázium tér–Táblaház utca sarok

A Gimnázium téren a bencés rendházat Ny-ról határoló tám-
fal elbontása után kiderült, hogy nyomvonala korábbi – való-
színűleg telekhatároló – fal helyét őrzi. Az 1710 körül épített és
1908-ban elbontott barokk gimnázium épületének keresztfalai

a kerítésfalat elvágták, így bizonyos, hogy a gimnázium építé-
sekor a hajdani telek területe az utca felé bővült.

A barokk gimnáziumépület keresztfalai és a K-i külső főfa-
la viszonylag hosszú szakaszon követhető volt. A téren létesít-
ett támfalak alapjainak kiásása során a gimnázium építését
közvetlen megelőzően lebontott, írott forrásokból ismert késő
középkori ház (Kaczor Istvánné háza) belső osztófalainak egy
szakasza is előkerült. Ugyanennek az épületnek a keresztfalait
dokumentáltuk korábban a Schneller utcán futó szennyvízveze-
ték cseréje megfigyelésekor a Jurisics tér 15. előtt. A területről
számos kályhacsempe és késő középkori kerámia származik.

A késő középkori ház és a tőle kb. 2 m-re D-re Ny-nak for-
duló temetőfal között lehetett az az írott forrásokból ismert kes-
keny köz, vagy inkább „közöcske”, amely a temető falától É-ra
biztosította az átjárást Ny–K-i irányban.

A Táblaház utca és a Gimnázium tér találkozásánál felszínre
került a rendház udvarát körítő, késő középkori nyomvonalon
futó, mai állapotában barokk kőfal szinte teljes nyomvonala.
A fal Ny–K irányú szakasza a ma álló, Táblaház utcai mellé-
képület É-i síkjában folytatódik. A Táblaház utca K-i végénél
a kerítésfalon a barokk korban egy boltozatos lejáratot nyitot-
tak, amely egy cáki kőből épült, a kerítésfalon belül elhelyez-
kedő pincébe nyílik. Ennek mind Ny-i és K-i oldalalát, mind
padlószintjét tudtuk megfigyelni. A kerítésfalon belül egy É–D
irányban futó barokk csatorna párhuzamos kőfalait is ledoku-
mentáltuk.

A Táblaház és Schneller utcák találkozásánál a gimnázium
telkét határoló kerítésfal sarkát a korábbi gázvezeték vihette el.
Itt két, magasan jelentkező barokk kőfalat és a hozzájuk csat-
lakozó kőburkolatot dokumentáltuk. Ezekon kívül még három
olyan cáki kőfalszakasz került felszínre, amelyeket épülethez
kötni nem tudunk.

A munkálatok során fazekak, fedők, gyertyatartó és kályha-
csempék töredékeiből álló késő középkori leletanyagot gyűj-
töttünk.

A Gimnázium téren részben az útburkolatban, részben
a járdában, részben pedig a támfalon kialakított zöldfelületben
bemutatásra került a város képét sokáig meghatározó barokk
gimnázium épületének teljes alaprajza.

Táblaház utca

A Táblaház utca K-i végének D-i oldalán a gimnázium már
említett kerítésfalát találtuk meg, mely a rendház ma álló É-i
melléképületének falsíkjában folytatódik tovább. A kerítésfa-
lon belül egy É–D irányú, barokk téglafal, valamint 17–19.
századi kerámia- és kályhacsempék is előkerültek.

A burkolatépítést megelőző földkitermelés során megtalál-
tuk az úttest D-i oldalán, annak teljes hosszúságában, Ny–K
irányban futó, kőből épített barokk csatornát, amelynek tető-
szerkezete korábbi földmunkák következtében megsemmisült.
A most létesített csapadékvíz vezeték a barokk csatorna falain
belülre került áthelyezésre. A barokk csatornában a Táblaház
utca 7. szám előtt egy késő középkori vagy barokk kori faszer-
kezetes kút csapolt deszkaszerkezetét figyeltük meg.

A Táblaház utca 3. sz. ház előtt, közvetlen a burkolatbontás
utáni szinten nagy mennyiségű és impozáns 16–18. századi
zöld mázas kályhacsempetöredéket és egy, az előzetes megha-
tározás szerint III. Orániai Vilmos (1650–1702) érmét találtunk.

Diák sétány

A Diák sétány K-i végében, a várhídtól D-re bolygatott földregegekben késő középkori kályhacsempék, fazekak, tányérok, üvegtárgyak töredékeit és egy faragott lábazati követ találtunk. A Chernel utcához vezető, keskeny Diák köz csatlakozásától K-re felszínre került a várat határoló hajdani vizesárok késő középkori ellenfalának egy, a Chernel utca 2. épületéig követhető szakasza. A Diák sétány Ny-i részén bemutatott ellenfal szerves folytatását képező falszakasz bemutatása megtörtént. Ugyanez a fal csorbázva a Chernel u. 4. sz. épületben is megjelenik.

A földmunkák következtében ismét felszínre került a Bakay Kornél által 1987-ben részben feltárt, a vár DK-i saroktornyát körülölelő 1,7 m széles,⁴² masszív kőfal K-i végének egy szakasza. A belsővár és elővár között, a várárokba helyezett közművek miatt lehetőségünk volt több m-en keresztül leásni a fal D-i oldalán, ahol azt tapasztaltuk, hogy K-i vége ívesen elkanarodik É felé. A fal végét alkotó íves, bástyaszerű erődítés külső, D-i oldalán két 25 cm széles, 20 cm mély gerendafészket figyeltünk meg. A fal vonalát a mellé helyezett vízvezeték miatt több m-en keresztül követni tudtuk a belsővár és az elővár között is, azonban É-i végének megkeresésére nem volt módunk.

Az erődítés nyomvonalát Ny-i irányban kézi és gépi szondákkal igyekeztünk tisztázni, azonban azt tapasztaltuk, hogy a fal felszínközélnél követhető szakasza fokozatosan elvékonyodik, majd – összhangban a Bakay Kornél által közölt felismeréssel – a falat már egyáltalán nem találtuk meg. Elbontására a 19. században kerülhetett sor, mivel a 18. század végén készült felméréseken még szerepel, és egészen a városfalig húzódik.

A ma álló várfalat körülölelő erődítés minden bizonnyal a korai, 13. századi várhoz tartozik és a várost övező kőfal – valószínűleg 14. századi – építése után veszítette el jelentőségét, mikor is a védelem a külső városfalakra helyeződött át.

Az erődítés bemutatása a várárokban lévő zöldfelülettel összhangban, növényzettel történt meg. A falak tömegét a Diák köz É-i részén, a belsővár és elővár között futó kavicsos járda vonaláig mutattuk be.

A Diák sétány Ny-i végén, a városfalon másodlagosan vágott nyílás vonalában feltártuk a városfal egy szakaszát, valamint egy ehhez csatlakozó, kis méretű, toronyszerű épület altalajba mélyedő alapjait, és ennek egy kavicsos járószintjét. Az épület bejáratát a városfalból kiugró falrész É-i oldalán ma is látható, részben elfalazott fülkével azonosíthatjuk. Az épület a 18. század végén készült felmérésen nem szerepelt.

Az építmény pontos funkcióját nem sikerült tisztáznunk, így a bemutatásra nem kerülő épített elemekhez hasonlóan, geotextilissal lefedve visszatemettük őket.

Várárok

A várárokban, a Városház utcától Ny-ra, a Jurisics tér 6. sz. telek D-i végét alkotó városfallal párhuzamosan, ám attól kb. 3 m-re D-re valószínűleg barokk kori fal több m-es szakaszát

találtuk meg. Ettől Ny-ra, két további, a várfalra merőleges falat találtunk. Mindhárom falszakasz a városfalhoz támaszkodó újkori gazdasági épület vagy melléképület része lehetett.

Hasonló korú és funkciójú kőfalra bukkantunk a Városház utcától É-ra, a Kelcz-Adelffy utca 17. sz. ház telkén, ahol egy, a városfal külső síkjára merőleges kőfal került elő.

Az ásatások első két évében a Jurisics tér D-i részén, a Szent Imre templomtól K-re és D-re középkori rétegekben szórva nyos kelta leletanyagot találtunk. 2011-ben a várárokban a Városház utcától Ny-ra szintén gyűjtöttünk kelta kerámiatöredékeket. Ugyanitt egy kelta gödröt is feltártunk.

Munkatársak: Mentényi Klára művészettörténész (KÖH), Ivicsics Péter építészmérnök, (VMKH-KÖI), Rákóczy Péter építészmérnök; Kőszegi Ádám, Horváth András, Horváth Dorina régésztechnikusok; Horváth Zsófia és Körmendy Tibor geodéták; Nyerges Anita, Mrenka Attila régészek (SM), Simon Zsófia régészhallgató (SZTE BTK); Csalár Imre, Csalár Gábor és Váli Gábor.

B. BENKHARD LILLA – PAP ILDIKÓ KATALIN – HORNOK PÉTER

183. Kunfehértó, Pándi-tanya (KÖH 35407)

(Bács-Kiskun megye) Á

2011. május 9-én bejelentés érkezett a Katona József Múzeumba, hogy Kunfehértó belterületén, a Rákóczi u. 112. alatti ingatlan területén árokásás közben embercsontok kerültek elő. A helyszínen másnap jártunk. A telek É-ről közvetlenül szomszédos a Pándi-tanyával, ami egy korábban is ismert lelőhely, pontosabban meg nem határozható korú temetkezéseket írt le Trillsam Márton helyi tanító: „...tanyától É-ra sok, sorban fekvő csontvázat találtak még a háború előtt, amikor a földet forgatták. Mellékletet nem láttak a csontok mellett. Ez az egész, amit tudok. Ezen a helyen most egy körtés van és az Útfenn-tartó Vállalat telepe. Közvetlenül a Pándi-tanya mellett (É-ra) találtam néhány elszórt emberi csontot...”. Maga a tanya egy markáns dombon helyezkedik el, melynek jó részét korábbi homokbányászat során elhordták. A Rákóczi u. 112. alatti telken korábban, a már meglévő ingatlan építései a tulajdonos elmondása alapján nem kerültek elő további embercsontok. A jelenlegi építkezés a lakóépület mögött folyt, ahol 30 cm széles, 70 cm mély árkokat ástak épületalapként. Az árok Ny-i szélénél egy temetkezés lábrészét bolygatták meg, melyet egyben ki is szedtek. A falban tisztán kirajzolódott a sír feltja, melyre rábontottunk. A leletmentés nyomán egy a 10–11. század fordulójára datált, Ny–K tájolású női temetkezés került elő, a fejénél edénymelléklettel. További régészeti jelenségnek a kiásott árok falának tisztítása után sem találtuk nyomát, valószínűleg a korabeli soros temetőnek az egyik szélső sírját találtuk meg. A temetkezés minden bizonnyal a Pándi-tanya területén korábban előkerült és megsemmisült sírokhoz tartozhat, valószínűleg a temető egészen a domb aljáig lehúzódott.

Munkatárs: Sultis László.

Sz. WILHELM GÁBOR

42 Bakay K.: A középkori Kőszeg (Kőszeg, 2001.) 116., ugyanezt a falat 240–260 cm-esnek írta le.